

Прегледни рад

ПАРАДИГМА СТРАДАЊА ЈЕВРЕЈСКЕ ДЕЦЕ У ХОЛОКАУСТУ - СЕЋАЊЕ НА ДЕЧАКА ДАВИДА ДОВ НОЈВИРТА

Апстракт: Текст се садржи реконструкцију страдања јеврејског дечака Давида Дов Нојвирта и његове породице виђене као парадигме општег страдања јеврејске деце у Холокаусту. Примењен је приступ садржан у максими да судбина једног илуструје судбину многих, чиме се постиже да се кроз личну причу може приказати шира друштвена, историјска или колективна судбина. Прича о страдању дечака Давида Дов Нојвирта започета је на основу једне пронађене књижице, поклона за Бар Мицву из 1936. године а комплетирана је тек 2022. године када се склопио мозаик стадања тог јеврејског дечака и његове породице у контексту трагичних догађаја страдања бечких Јевреја у Другом светском рату. У тексту се такође наводе и општи подаци о страдању јеврејске деце у Холокаусту у европским логорима смрти, њиховом страдању у Србији, као и подаци о неколико конкретних судбина друге јеврејске деце.

Кључне речи: страдање јеврејске деце, Холокауст, Давид Дов Нојвирт, европски логори смрти, Сајмиште.

1. Увод

Позивајући се на речи Талмуда да се човек заборави онда када му се заборави име, овај текст нас наводи да кроз наративе о јеврејској деци, жртвама Холокауста негујемо сећање на оне који су нестали (Мршевић, 2023а: 442). Током Холокауста у Европи, страдало је око 1,5 милиона јеврејске деце (Lebovic 26.01.2021). Ова деца су била део укупно око 6 милиона Јевреја који су убијени од стране нацистичког режима и његових сарадника током Другог светског рата (The Holocaust Encyclopedia). Међу жртвама су били девојчице и дечаки различитих узраста, укључујући и бебе. Страдали су у концентрационим

1 Научна саветница у пензији Института друштвених наука и ванредна професорка Факултета за европске правно-политичке студије, zorica.mrsevic@gmail.com

логорима, гетима, масовним стрељањима и другим облицима прогона и убистава. Ова бројка је процена, јер тачни подаци за сву децу не постоје, али она представља трагичан симбол обима геноцида који је почињен (History TV. 15. 12. 2009). Деца су била посебно рањива јер су нацисти сматрали да немају радну вредност, па су често била међу првима депортована у концентрационе логоре и гасне коморе. Многи су умрли од глади, болести, медицинских експеримената или бруталних егзекуција (Memorial Museum Auschwitz-Birkenau).

Истраживање личних судбина појединих жртава Холокауста је приступ којим се осветљава не само њихова конкретна судбина већ и шири друштвени контекст страдања Јевреја и њихове деце. То је приступ који се често користи не само у књижевности (на пример применио га је Солжењичин у делу Архипелаг Гулаг), такође и у документарним филмовима и публицистици, али и у научним радовима, посебно када недостају тачни подаци. Такође, важно је напоменути и религиозну симболику тог приступа јер се тиме ипак испуњава једна од заповести Торе, *šmirat haguf*, обавезу очувања тела, а онда када нема тела обавеза се симболично испуњава очувањем сећања на одређене особе чија су тела нестала (Мршевић, 2023б: 24).

2. Страдања деце у логорима смрти

Током Холокауста, јеврејска деца су масовно страдала у готово свим нацистичким концентрационим и истребљивачким логорима. Ипак, неки логори су били нарочито смртоносни за децу због своје улоге у систему масовног истребљења. Логори у којима је страдало највише јеврејске деце су пре свега Аушвиц-Биркенау (Пољска) где је страдало највећи број јеврејске деце. Огромна већина деце депортована у Аушвиц била је убијена у гасним коморама одмах по доласку. Мало оних преживелих долазак у логор, често су коришћена за медицинске експерименте (нпр. злогласног др Менгелеа)². Процењује се да је више од 200.000 деце убијено у овом логору.

Сведочење Миклоша Њицлија је детаљно јер је био део Sonderkommando јединица. Он описује долазак деце и њихово директно одвођење у гасне коморе без икакве селекције: „Камиони пуни деце стизали су један за другим. Њихова тела, бледа и гола, дрхтала су на јутарњој хладноћи. Чим су спуштени са камиона, деца су врштала, тражећи своје мајке. СС-овци су их немилосрдно гурали према вратима гасне коморе. Врата су се отворила. Деца су била натерана унутра. Њихови крици су одзвањали кроз двориште. Затим су врата затворена. Након неколико минута врисак је утихнуо” (Nyiszli, 2011: 41-59).

2 Деца су била подвргнута болним и често смртоносним експериментима, укључујући вађење органа, ињекције и операције без анестезије. Неки од Менгелеових експеримената укључивали су: Испитивање близанаца како би се проучавала генетика. Експерименти на деци са физичким деформитетима. Убризгавање различитих супстанци како би се изазвале болести или реакције. Већина деце која су била предмет ових експеримената није преживела.

Када је Ели Визел стигао у Аушвиц са породицом, видео је децу и бебе како их живе бацају у ватрене јаме. Један од најстрашнијих одломака у *Ноћи* је следећи: „Никад нећу заборавити ноћ, прву ноћ у логору, која је учинила од мог живота једну дугу ноћ, седам пута затворену смрћу. Никад нећу заборавити дим. Никад нећу заборавити мала лица деце чија сам тела видео како се претварају у накупине дима под немим небом. Никад нећу заборавити те пламенове који су заувек прогутали моју веру.” Дакле, код Визела су бебе живе директно бацане у пламен, не у гасну комору из камиона (Wiesel, 2006: 32 34).

Мајданек (Пољска) је такође био логор смрти. Многе јеврејске породице, укључујући децу, су одмах погубљене по доласку. Деца су умирала и од глади, болести и нехуманих услова (History TV). Треблинка (Пољска) (United States Holocaust Memorial Encyclopedia Holocaust Encyclopedia) је био логор искључиво за масовно убијање – скоро нико није преживео, укључујући децу. Деца су, као и одрасли, одмах одвођена у гасне коморе. Нема тачних бројева, али се зна да су десетине хиљада деце ту убијене. Собибор и Берген-Белзен (Пољска) били су попут Треблинке, логори за тренутно истребљење. Готово сва депортована деца била су одмах убијена. Из гета Лођ³ и Варшавског гета (Пољска) вршене су редовне депортације у логоре смрти. Деца из тих гета масовно су депортована у логоре смрти попут Хјелмна и Аушвица. Из гета Лођ око 15.000 деце је депортовано у Хјелмно 1942. и сви су убијени. Тхерезиенштат (Чешка) је у почетку коришћен као „изложбени“ логор (Rivera 21.03.2025) за пропаганду (да су то „само“ радни логори, а не логори смрти), али и ту је хиљаде деце умрло од глади, болести или су депортована даље у Аушвиц и убијена. Око 15.000 јеврејске деце прошло је кроз овај логор, а преживело их је мање од 150. Јеврејска деца су масовно страдала и у логорима који примарно нису била намењена за убијање деце, као што је нпр. Заксенхаузен. Тачан број страдалих није познат јер логор Заксенхаузен није био примарно логор за децу (као што су били неки други логори попут Аушвиц-Биркенау), али је познато да су тамо довођена и деца, нарочито у каснијим годинама рата, када су депортације биле масовније. Процене броја страдале јеврејске деце у Заксенхаузену су ретке и ретко прецизиране у историографији, али је из познатих сведочења јасно да је већи број деце био подвргнут окрутним условима и убијен (Fuerstenau, 21. 04. 2025). Међу њима су била и јеврејска деца из окупираних земаља и са Балкана (уколико нису убијена у балканским логорима смрти).

3 (Holocaust Encyclopedia)

Из гета у Лођу, познатог као Лицманштат, депортовано је око 15.681 деце и старијих особа у септембру 1942. године током акције познате као “Allgemeine Gehsperr”. Сви су убијени у логору смрти у Хјелмну. У септембру 1942. године, наређено је да се сви становници гета млађи од десет и старији од шездесет пет година, болесни и незапослени, депортују. Ова акција је резултирала депортацијом и убиством хиљада деце.

3. Друштвена библиотека јеврејске заједнице у Бечу

У марту 1938. немачка војска је ушла у Беч и Јевреји из Аустрије су схватили да је време да оду, ако већ нису (Lipson, 2022). Припајање Аустрије Рајху, Аншлус и примена Нирнбершких закона донели су са собом насиље, пљачку и понижење за јеврејске грађане Аустрије. Један од дотадашњих извора поноса за бечке Јевреје пре Холокауста била је велика друштвена библиотека⁴. Са уласком нациста у Беч, библиотека је садржала десетине хиљада књига, укључујући 21 инкунабулу (књиге настале током првих неколико година штампарске ере) и 645 рукописа, и сматрана је једном од најважнијих јеврејских библиотека у Европи. Није било чудо што су нацисти радо присвојили то благо. Библиотеку су затворили у јулу 1938. и преселили је у Берлин годину дана касније. Опљачкане су и друге јеврејске библиотеке у Аустрији. Неки су припадали јеврејским организацијама, а други су биле приватне колекције. Када су Јевреји из Аустрије депортовани у источну Европу, њихова имовина је однета у депое за прикупљање, укључујући безброј књига. Стотине хиљада књига које су нацисти украли широм Европе током рата открила је британска војска у замку Танзенберг. Само захваљујући неуморном раду Националне библиотеке Израела и израелског Министарства вера, око 80.000 књига бечке заједнице на крају је као комплет стигло до Националне библиотеке у Јерусалиму. Национална библиотека је залепила специјалну етикету на ове књиге која сведочи о њиховој прошлости. Хебрејски текст етикете гласи: „Поклон од бечке јеврејске заједнице, у знак сећања на жртве Холокауста.”⁵ Године 1941. аустријски Јевреји су били приморани да носе жуте звезде. Око две трећине бечких Јевреја је успело на време на напусти земљу док је једна трећина остала заробљена без могућности одласка, и готово сви су били убијени до 1942., њих око 65.000 током, послати транспортима у Источну Европу (Offenberger, 2007). У логору смрти, Мали Тростинец код Минска, током 1942. године, убијено је више хиљада аустријских Јевреја, углавном из Беча. Депортације су се одвијале између 6. маја и 10. октобра 1942. године, а жртве су углавном биле стрељане у оближњој шуми Благовшчина код Минска одмах по доласку или су убијене

4 (Jewish Virtual Library The Łódź Ghetto)

Почетно језгро његових колекција стигло је већ 1814. године са донацијом од 133 свеске директно из штампарије. Са уласком нациста у Беч, библиотека је садржала десетине хиљада књига, укључујући 21 инкунабулу (књиге настале током првих неколико година штампарске ере) и 645 рукописа, и сматрана је једном од најважнијих јеврејских библиотека у Европи.

5 Шоа и Холокауст (Niewyk, Nicosia, 2000: 45-52) се односе на исту историјску трагедију јеврејског народа у двадесетом веку, али постоји разлика у значењу и коришћењу термина. Шоа значи “катастрофа”, “уништење”, “несрећа”. Користи се углавном у јеврејском контексту, посебно у Израелу и међу Јеврејима широм света. Тај термин носи верски, емотивни и културни набој – означава уништење европског јеврејства током Другог светског рата, али је више личан, назив који Јевреји унутар свог народа користе да опишу своју колективну трагедију. Холокауст је термин који долази из грчког језика, “холос” значи (цео) и “каустос” што значи (спаљен), дакле заједно “потпуно спаљени”. Ушао је у ширу употребу на енглеском и другим језицима, и користи се глобално.

у мобилним гасним камионима. Прецизан број страдалих аустријских Јевреја у Малом Тростинцу није могуће тачно утврдити, али се процењује да је на том месту страдало око 10.000 људи јер је документовано постојање најмање 10 транспорта, а сваки од њих је обухватао по хиљаду особа. У знак сећања на ове жртве, 2019. године је у Малом Тростинцу подигнут споменик посвећен сећању на више од 10.000 аустријских Јевреја убијених на том месту.

4. Бар Мицва поклон који је преживео Холокауст

Посебна похвална посвета у примерку једне књиге из те поменутог бечке библиотеке, „Месилат Јашарим” покренула је у почетку радозналост, а после обиман истраживачки, готово прави детективски рад, који је оцртао причу о дечаку и његовој породици коју су убили нацисти, пратећи историјски контекст бечке јеврејске заједнице током Холокауста (Lipson, 2022). То је дело познато као Месилат Јашарим, класичан текст о јеврејској етици од рабина Моше Хаима Лухата (Рамхала). На насловној страни налази се руком писана хебрејска посвета која је била скривена испод налепнице. Стручна служба библиотечке лабораторије за конзервацију и рестаурацију Националне библиотеке је са великом професионалношћу и пажњом успела да уклони налепницу и тиме започела откривање приче првобитног власника књиге. Руком написана посвета гласи: „Лепом упорном и [богобојажљивом] младићу [нека му свећа светли] Давиду Дову на прослави његове Бар Мицве⁶, поклон породице С. Шонфелда, Беч, четвртак, [уочи Свете суботе], Парашат [Ки] Тиса, 5696 [1936]. Тај догађај се означава церемонијом у синагоги. Дечак по први пут јавно чита из Торе пред заједницом. Он такође даје и говор (д’вар Тора), обично у виду кратке презентације о делу Торе који је прочитао. То је велики догађај и често се вежба недељама или месецима. После обреда у синагоги се слави, дечак добија поклоне, породица и пријатељи често организују слављеничко окупљање, које може бити скромно или врло раскошно, у зависности од обичаја средине и материјалног стања породице. Презиме Давида Дова се у почетку није знало јер није био видљив на књизи коју је добио на поклон за своју Бар Мицву, али подаци у посвети су указивали да је дечак који је имао Бар Мицву и добио ту књигу на поклон, живео у Бечу. Следећи корак је био да буде лоциран користећи Јад Вашем-ову Централну базу података о именима жртава Шоа (Dawidowicz, 1986).

6 Бар Мицва означава тренутак када дечак наврши минимум 13 година и постаје пуноправни члан јеврејске заједнице (Михајловић, 2013: 23-29). Бар Мицва значи “син заповести”, и то је важан прелазни ритуал у животу сваког јеврејског дечака, и важан моменат за његову породицу. Бар Мицва има вишеструко значење. Најважније је духовно значење јер је од тог тренутка, дечак одговоран за извршавање мицвота (божанских заповести) – као што су молитва, пост, давање милостиње, и поштовање Шабата. Пошто је физички и ментално још дете, тим обредом заправо стиче само верске обавезе и одговорности, а не друштвене, професионалне и породичне обавезе одраслог мушкарца.

5. Странице сведочења

То је специфичан методолошки приступ посебно примењиван и развијан од стране истраживача Израелске националне библиотеке да би се истражиле личне и колективне судбине жртава Холокауста. Странице сведочења су документи, записи или збирке прича преживелих сведока који описују своја лична искуства током нацистичког прогона Јевреја и других група у Другом светском рату. Те странице могу бити у облику писама, дневника (попут чувеног дневника Ане Франк), усмених сведочења (која су касније транскрибована), видео записа или аудио снимака, збирки у музејима и архивама. Циљ страница сведочења је да се сачувају аутентичне, личне приче о патњама, губицима, али и преживљавању, едукују будуће генерације о страхотама Холокауста, пружају доказе против негирања Холокауста, омогуће дубоко лично разумевање онога што се догодило, кроз очи људи који су то преживели.⁷

База података је заснована на информацијама прикупљеним током деценија у Јад Вашему, израелском споменику Холокаусту, кроз странице сведочења које су попуњавали чланови породица и пријатељи жртава. Уз помоћ те базе података, откривено је конкретно да се Давид Дов презивао Нојвирт и да су он, његови родитељи и две сестре убијени у Минску 1942. Више информација су пронађене у бази података Аустријских жртава Холокауста на веб страници Документационог центра аустријског отпора. Давид Дов и његова породица депортовани су из Беча 14. септембра 1942. Четири дана касније стигли су у Минск, и воз је наставио до недалеке локације Мали Тростинец. Када су коначно сишли са воза, бечки Јевреји су одведени до јама за убијања у шуми Благовшчина и стрељани. Данас постоји споменик у Малом Тростенцу, у знак сећања на аустријске Јевреје жртве Холокауста.

6. Ал Кидуш Хашем мученици

Трагајући за судбином дечака који је добио поменути књигу на поклон за своју Бар Мицву дошло се до важног сведока који је попунио страницу са сведочењем. То је била Илзе Дојч, сестра Дејвида Дова која је испунила страницу сећања која се налази у Јад Вашему. Испоставило се да је његова старија сестра на време успела да побегне из Аустрије. Према информацијама о Илзи на генеалошком сајту Geni.com, она је преминула 2018. године, али је у Лондону преживело четворо њене деце.

Уз помоћ своје породице у Лондону истраживач Липсон је успео да ступи у контакт са још неким од чланова породице. Дебора, једна од Илзиних унука која живи у Израелу, дала је мноштво информација о породици. Објаснила је да је њена бака отишла из Беча са једном од мајчиних сестара. Били су у Немачкој током Кристалне ноћи, али су успели да стигну до Енглеске пре

⁷ Постоје и организације које сакупљају оваква сведочења, попут: USC Shoah Foundation, Јад Вашем у Израелу

избијања Другог светског рата. Тамо је радила као васпитачица у вртићу, удала се и засновала породицу. Један од суседа породице Нојвирт у Бечу задржао је неколико породичних фотографија и обредну шољу коју је Давид Дов добио на поклон за своју Бар Мицву. Сви ови предмети су данас у рукама породице.

Ова прича је, захваљујући истраживачким напорима, оживела и стигла је за неколико сати од Јерусалима до Лондона, па до Њујорка и назад. Унука рабина Шабетаи Шонфелда ступила је у контакт и додала још више информација. Рабин Шонфелд је 1936. поклатио књигу Месилат Јешарим Давиду Дову Нојвирту. Породице Шонфелд и Нојвирт биле су добри пријатељи у Бечу, очеви су обојица били рабини. Давид Дов Нојвирт је био истих година као и син рабина Шонфелда који је касније постао познати рабин у Квинсу у Њујорку. Породица Шонфелд је одмах након Аншлуса и сама напустила Беч. Пре одласка из земље, сви Јевреји су морали да попуне имиграциони упитник који је укључивао породичне податке, имена, године, занимања, одредиште за усељавање и стручну обуку. Обрасци породице Нојвирт налазе се у Централном архиву за историју јеврејског народа у Националној библиотеци Израела, где је данас сачуван велики део архива бечке заједнице, што доказује да су Нојвиртови покушали да се правовремено иселе у Америку.

Зашто онда породица рабина Нојвирта, за разлику од породице рабина Шонфелда, није на време напустила Аустрију?

Дебора је дала одговор. Давид Дов Нојвирт је био болестан од полиомијелитиса. Породица је покушала да емигрира у САД, али је добијање усељеничке визе зависило од позитивног налаза лекарског прегледа. Амбасада САД у Аустрији очигледно није дозволила да Давид Дов болестан од дечје парализе емигрира и његова породица је остала са њим у Бечу. Отац Давида Дова, рабин Зимха Шмуел Нојвирт, био је рабин заједнице и директор једне јеврејске школе у Бечу. Одлучио је да не препусти свог сина на старање другим људима, или да га остави можда у болници, а такође није желео ни да напусти парохијане своје синагоге, и одлучио се да остану заједно и да се заједно суоче са судбином каква год она била. Тако су он и већина његове породице умрли као такозвани „ал Кидуш Хашем мученици” (Jewish virtual library).

Израз “мученици ал Кидуш Хашем” (или на хебрејском: *Kedoshei Kiddush Hashem*) односи се на јеврејске мученике који су погинули или били убијени зато што су остали верни Богу и јудаизму, често у ситуацијама када су имали избор да се одрекну своје вере или да умру.⁸ Кидуш Хашем (*Kiddush Hashem*) дословно значи “посвећење Божијег имена”. Ове особе се сматрају светима и часним у јеврејској традицији, јер су остале верне Богу до смрти. Отац Нојвирт није хтео да остави свог болесног сина, остао је веран својој вери у којој је

8 У јеврејској традицији, то значи понашати се на начин који доноси част Богу – било кроз дела, верност, или чак мучеништво. Мученици ал Кидуш Хашем су људи који су жртвовали свој живот (или били убијени) јер су одбили да прекрше веру, посебно у контексту присилне конверзије или верског прогона. У историји током римских прогона, крсташких ратова, шпанске инквизиције, Холокауста, и других периода, многи Јевреји су били убијени јер су одбијали да напусте своју веру. Они се у јеврејском сећању често називају “мученицима Кидуш Хашем”.

породица једна од централних светих вредности и остао је у Бечу иако свестан смртне опасности. Одговор на питање, да ли је поступио правилно, можда може да да само онај ко може да одговори како би у сличној ситуацији лично поступио, оставио болесног сина да би спасао сопствени живот и животе осталих чланова породице, или би одлучио да сви остану заједно?

Породичну причу је сачувала сестра Давида Дова Илзе у Лондону, а сада је уз помоћ књиге Месилат Јешарим и истраживачких напора који су започели на тражењу једноставног одговора чија је то књига, ко је, када добио на поклон и од кога, реконструисана низ догађаја те приче коју сада чува Национална библиотека Израела.

7. Страдање јеврејске деце у Србији за време Холокауста

У Србији је за време Холокауста страдало је око 3.800 јеврејске деце. Укупно је у Србији убијено око 14.500 Јевреја, што је чинило скоро целокупну јеврејску заједницу у земљи. Страдање је почело 1941. године, када су нацисти и њихови сарадници спровели систематске егзекуције и депортације, углавном у логоре као што су Сајмиште и Топовске шупе у Београду, као и у логоре широм Европе. Посебно су трагичне судбине жена и деце, који су углавном убијани у камионима гасним коморама (“душегупкама”) или масовним стрељањима.

Прва група Јевреја који су стигли на Сајмиште, претежно жене и деца, смештена је у највећу зграду, Југословенски павиљон бр. 3. Оштећен кров и поломљени прозори пропуштали су кишу, снег и снажан северни ветар, што је услове за живот чинило неподношљивим. Четири мале пећи нису могле да загреју површину од око 5.000 м², тако да су заточеници патили од промрзлина и упале плућа. Због пренатрпаности, сваки заточеник имао је за себе мање од пола метра простора, на голим дрвеним лежајима. Када су нови заточеници пристигли у јануару 1942, смештени су у Павиљон бр. 2, под једнако нехуманим условима. 36 „...хиљаде жена и деце патило од глади, хладноће, болести и понижења, свакодневно очекујући смрт. Овде су од почетка априла до десетог маја 1942. године јеврејски заточеници, деца и старци, убијани су и у самом логору на најзверскији начин, или у покретним гасним коморама, употреба камиона с гасом била део специфичне политике „коначног решења”, чија су мета били само Јевреји. Од скоро 7.000 Јевреја заточених на Сајмишту, мање од 50 је преживело (Бајфорд, 2011: 41).

8. Приче о конкретној јеврејској деци жртвама Холокауста

8.1. Борбе за повратак браће Финали, јеврејске деце коју су спасли нејевреји

Млади бечки јеврејски лекар, Фриц Финали, побегао је у Француску са својом женом након Аншлуса 1938. и настанио се у Греноблу, где добили два сина, Роберта и Џералда, рођених 1941. и 1942. године (Yahil, 2007: 22-23). Њихов

отац је обрезао дечаке приликом њиховог рођења, чиме су доживотно остали обележени као Јевреји. Када је почела депортација француских Јевреја, Финали су децу поверили на чување општинској школи у Греноблу, како би их сакрили од нациста. У фебруару 1944. родитељи су депортовани у источну Европу одакле се нису вратили. Антоанете Брун, директорка општинског дечијег дома у Греноблу после рата, желела је да задржи дечаке Финали без родитеља у свом старатељству. Али оца Фрица Финалија су преживеле три сестре које су успеле да пронађу децу код Брун и када су је контактирала, обавештене су да су деца добро и да се одгајају као Јевреји, што је била неистина. У исто време, Брун је од француских власти добила формално старатељство над децом и средила њихово покатоличење. Године 1948., пошто нису успеле у покушајима да добију децу од Бруне, сестре су покренуле правни поступак. Случај је трајао пет година, током којих су деца премештана из места у место и из једне католичке установе у другу. Суђење је изазвало велико интересовање у Француској и иностранству, а буђење јавног мњења, посебно међу наставницима и интелектуалцима, имало је велики утицај на коначни исход. Мањина католичке јавности у Француској оптужила је Јевреје за незахвалност и тврдила да су деца спасена као француски држављани, тако да би њихов трансфер у Израел био раван отмици. У јуну 1953. највиши француски суд је одбио Брунину жалбу и у јулу, деца су предата тетки, Хедвиг Рознер, становници Гедере у Израелу која их је одвела у Израел на одгајање у свом дому.

8.2. Руткин дневник

Дневник Рутке Ласкијер (Мој ТВ, 2007) познат је и као “Руткин дневник” и често се успоређује с дневником Ане Франк. Рутка Ласкијер била је јеврејска девојчица из Пољске која је 1943. године, у својој 14. години водила дневник док је била затворена у јеврејском гету у граду Бједђин током нацистичке окупације. У свом дневнику, Рутка пише о свакодневном животу у гету, страху, глади, смрти, али и о својим адолесцентним мислима, љубави и пријатељствима. Показује зрелост, луцидност и храброст, упркос страшним околностима. Њени записи пружају дубок и емотиван увид у живот деце у Холокаусту, и до нас допиру њене речи: „Знам да нећу преживети. Рат се неће завршити пре мог краја”, као трагично пророчанство које одражава њену свест о властитој судбини. Рутка је 1943. депортована у Аушвиц, где је убијена, заједно са својом мајком и братом, вероватно у августу или септембру те године. Дневник је пронађен и објављен тек 2005. године када је објављена школска свеска у коју је Рутка бележила своје последње месеце у Бједђину, а која је шест деценија била скривена испод пода у њеној кући. Њену причу открива документарни филм као Руткину причу испричану кроз очи њене полусестре, Израелке Захаве Шерц, која је отишла у Бједђин у потрази за истином. Захава у почетку није ни знала да је Рутка постојала, док није са 14 година у породичном албуму открила фотографију девојчице која је изгледала попут ње. Руткин отац, једини који је преживео Холокауст, започео је нови живот у Израелу и након открића те фотографије

испричао Захави о својој првој породици и како су их убили нацисти. Прошло је још 40 година од сазнања да је имала полусестру, док Захава није открила да је њена полусестра водила дневник.

8.3. Сећање жене која је као дете преживела логор Берген-Белзен

Лола Хасид Ангел је у стању и сада да се живо сети глади, болести и смрти у нацистичком логору Берген-Белзен (Smith, Н. 15.04.2025). Дуго времена није желела да прича о ужасима свог детињства. Тек сада, у својој 88. години почела је да јавно говори о својим искуствима из Другог светског рата. До осме године, преживела је Холокауст и „дошла до пунолетства”, видела ствари које никада није требало да види, чула звукове које никада није смела да чује, и суочила се са ужасима које није могла ни да опрости ни заборави.

Ангел је била међу последњима јеврејске заједнице у Грчкој који су депортовани у логор, али и која је преживела Берген-Белзен, комплекс концентрационих логора у северној Немачкој (међу чијим жртвама је била и Ана Франк, тинејџерка која ће постати једна од најпознатијих жртава Холокауста). Уз лажне идентификационе документе и храбру подршку резидентног шпанског конзула, заслужног за одлагање депортације стотина сефардских Јевреја из Грчке, породица је избегавала да буде откривена све до 25. марта 1944. када су одведени у логор. Лола тада још није напунила седам година.

Док су у Аушвицу средство масовног убијања биле гасне коморе, у Берген-Белзену је то била смрт од глади и болести. Смрад је био посвуда, у лешевима нагомиланим, који су лежали на хиљаде око логора у разним фазама распадања. Тифус се проширио, такође и она је имала дизентерију и глад. Од 60.000 људи закључаних унутра, више од 14.000 би умрло у року од неколико недеља након ослобођења јер је слобода једноставно дошла прекасно. Више од 70.000 људи је убијено на његовој територији, већина Јевреја, али и 20.000 совјетских ратних заробљеника и других нацистичких група за истребљење, попут Рома и хомосексуалаца. Када данас Ангел прича о томе ученицима и студентима, они је с неверицом слушају, посебно да је око 1,5 милиона деце млађе од 13 година током рата страдало у логорима смрти, највише у гасним коморама.

8.4. Естер Бајер - дете које је преживело логор Старо Сајмиште

Естер Бајер је једна од најдирљивијих и најпотреснијих сведока Холокауста у Србији. Рођена је 31. јануара 1942. године у логору Старо сајмиште у Београду, познатог и као „Judenlager Semlin”, прерано услед стреса и страшних услова у логору у седмом месецу трудноће своје мајке. Тежила је свега 900 грама што је чинило њено преживљавање готово немогућим у тадашњим условима. Међутим, захваљујући храбрости и одлучности очеве родбине, која није била на мети прогона јер су били лутерани, успели су да је прокријумчаре из логора у торби за хлеб и предају дому за незбринуту децу у Звечанској улици у Београду

(Блиц, 30. 09. 2024). У сиротишту је добила име Олга, како би се прикрило њено јеврејско порекло, јер су нацисти редовно проверавали установе у потрази за јеврејском децом. Спавала је у кутији за ципеле напуњеној ватом, јер није имала свој креветац (Телеграф, 27.01.2021). Њена мајка, бака и деда, који су остали у логору, убрзо су убијени у гасном камиону познатом као “душегупка”, током транспорта до масовне гробнице у Јајинцима (Блиц, 30.09. 2024).

Након рата, њен деда по оцу, капетан речног брода Вилим Бајер, пронашао ју је и одвео из сиротишта. Естер је узела име своје мајке и презиме Бајер, у знак сећања на родитеље које никада није упознала. Одгајили су је бака и деда са очеве стране. У одраслом добу радила је као куварица на бродовима и путовала широм Европе. Данас живи у Сремчици и активна је чланица јеврејске заједнице у Београду. У пензији се посветила проучавању историје Холокауста и активно учествује у очувању сећања на страдања Јевреја. Своју архиву и документацију везану за јеврејску заједницу у Србији поклонила је Удружењу Адлигат, чиме је оставила значајан легат како би се очувало сећање на страдање Јевреја у Србији за будуће генерације (Курир, 27.01. 2021). Она је данас симбол преживљавања и сведок страдања Јевреја у Србији током Другог светског рата. Њена прича подсећа на важност сећања и едукације о Холокаусту, како се сличне трагедије никада више не поновиле.

9. Закључак

*Постоји нека врста туге која
долази од превише знања, од виђења
света онаквим какав заиста јесте.
(парафразирано према Woolf 1927: 34-35)*

Свака игра може изразити неизрециво, радост, туга и очај постају видљиви, отелотворени изрази наше заједничке крхкости. Неодигране игре страдале деце заиста могу пробудити емпатију и подстакнути жељу за излечењем. Посебно у времену у коме стотине хиљада људи и неке нове страдалничке деце трпе неизвесност и последице ратова, сведоци су насиља и бруталности свих врста - искреност наше мисли добија витални значај (РТС Танјуг 24.04.2025). Сећање на патње и трагедије, посебно кроз личне приче као у овом тексту, може да функционише као снажна опомена за будуће генерације. Када се сетимо свега наведеног у овом тексту што су јеврејска деца претрпела, можемо се подсетити на размере насиља које је мржња и нетолеранција изазвала и бити мотивисани да се супротставимо било каквим облицима дискриминације и насиља данас.

Јевреји су кроз целу европску историју бивали прогоњени, јер су их антисемити увек видели искључиво као Јевреје. Без илузија и величања прошлих времена, мора да се крајње објективно констатује да су дискриминација, мржња, разне рестриктивне мере и прогони Јевреја одувек били саставни део историје Европе и западне цивилизације (Мршевић, 2024:165). И без обзира како Јевреји мисле о себи, антисемити их никад неће прихватити. Колико год

дуго да су се осећали као код куће, ма колико лојалности исказивали, ма колико их је погинуло бранећи своју земљу, увек би, на крају, били прогањани. Није било важно да ли су себе називали народом или расом или црквом; није било важно да ли о себи мисле да су Немци или Румуни или Канађани. Спољашњи антисемитски свет их је видео само као Јевреје (Arendt, 1951: 18-19).

Судбине јеврејске деце жртва Холокауста дефинитивно могу да делују опомињуће и имају потенцијал да допринесу смањењу насиља и сукоба у савременом друштву. Историја Холокауста, а посебно искуства оних који су преживели, носи универзалну поруку о опасностима мржње, нетолеранције и дехуманизације. Када се прича о судбинама јеврејске деце, она постаје снажан подсетник на то до чега може довести антисемитизам, екстремизам и стереотипи, као и на важност очувања људских права и достојанства сваког појединца. Њихове судбине представљене у овом тексту могу да имају данашњи значај кроз образовне процесе на тему прошлих трагедија. Приче о јеврејској деци која су преживела Холокауст могу да служе као едукативни алат у школама и заједницама. Учење о Холокаусту помаже у разумевању како антисемитизам као посебна врста мржње, расизма и дискриминације могу довести до трагедије, и зашто је важно одбранили људска права и слободе свих. Кроз ове приче, деца данас могу да схвате колико су важни толеранција, поштовање различитости и ненасиље.

Слушање и истраживање живота људи који су прошли кроз такве ужасе може да помогне у разумевању дубљих узрока насиља и сукоба и да у савремено доба делује као њихова превенција. Кроз емпатију која произлази из ових прича, може да се научи како да изградимо мир и стабилност у друштву, смањујући тенденцију према етничким, верским или другим врстама сукоба. Зато је неопходан услов култура памћења, којој и овај текст настоји да допринесе. Пажљиво чување сећања на Холокауст и на жртве, укључујући посебно децу као оне најнемоћније и уједно најневиније жртве, може допринети културној и друштвеној отпорности против новог уздицања тоталитарних идеологија, антисемитизма, екстремизма и насиља. Ове приче покрећу разговор о томе како сви имамо одговорност да се спрече историјске грешке да се понове. У ту сврху је потребна изградња социјалне кохезије и емпатије, а то се постиже и кроз дељење личних прича, чиме се људи повезују на емотивном нивоу. То ствара мостове емпатије и заједништва, помажући да се превазиђу антисемитске и друге етнички базиране предрасуде и несугласице које могу водити до сукоба. Зато Холокауст није само прича о прошлости — то је упозорење на то како важно треба да буде људско достојанство, како је опасно када се људи виде као „други” или као „мање људи” и како је важно да се учи из тих трагичних догађаја како би се спречиле сличне трагедије и сада и у будућности.

Остаје ипак закључна запитаност, да ли би овакви примери могли да покрену значајне промене у данашњем друштву? Могу ли приче о јеврејској деци, жртвама Холокауста, као и о свим жртвама тог периода, наставити да имају дубок утицај на данашње друштво? Као одговор, изражавамо веру да се кроз образовање, сећање и емпатију, може допринети изградњи света у којем се мржња и насиље препознају и спречавају на време. Јер тамо где постоји вера

у моћ едукације и сећања, то је један од кључних начина како се може учинити свет бољим местом. Можда ће будуће генерације бити способније да препознају опасности антисемитизма пре него што ескалирају, као и да стварају друштва у којима су толеранција и разумевање на првом месту.

Литература

- Arendt, H. (1951) *The Origins of Totalitarianism*. New York: Harcourt.
- Byford, J. (2011) *Staro sajmište: Mesto sećanja, zaborava i sporenja*, Beograd: Beogradski centar za ljudska prava.
- Dawidowicz, L. S. (1986) *The War Against the Jews: 1933–1945*. New York, London: Random House Publishing Group.
- Mršević, Z. (2023a) Štolperštajn – kamenovi spoticanja – sećanje na žrtve holokausta. U: Kuburić Z, Ćumura Lj, Kuburić Zotović A. (ur) *Vera, znanje, sumnja*. Novi Sad: CEIR, str. 441- 457.
- Mršević, Z. (2023b) Religious education of Jewish youth in Serbia. U: Blagojević, M.,, (ur) *Religious education and religiosity of young people*. Belgrade: Institute of Social Sciences. str. 24.
- Mršević, Z. (2024). Institucionalna sredstva borbe protiv nasilja političkog ekstremizma – primer Nemačke. U: Macanović, N., (ur) *IX International scientific conference Social deviation, no violence – through the system of social values and culture*. Banja Luka: Centar modernih znanja, str. 164-173.
- Niewyk D, Nicosia F (2000) *The Columbia Guide to Holocaust*. New York: Columbia University Press
- Nyiszli, M. (2011) *Auschwitz: A Doctor's Eyewitness Account*. Translated by Tibère Kremer and Richard Seaver. New York: Skyhorse Publishing.
- Wiesel, E. (2006) *Night Translated by Marion Wiesel*. New York City: Hill and Wang,
- Woolf, V. (1927) *To the Lighthouse*. London: Hogarth Press.

Online извори

- Ars Magine. Bar i bat micva. Versko sticanje zrelosti. https://arsmagine.com/judaizam/bar-i-bat-micva/?utm_source=chatgpt.com приступљено 06.02.2025.
- Fate of children in Auschwitz MEMORIAL AND MUSEUM AUSCHWITZ-BIRKENAU <https://www.auschwitz.org/en/fate-of-children-in-auschwitz/> приступљено 06.02.2025.
- Fürstenu, M. (21. 04. 2025) Sachsenhausen concentration camp: Nazi terror near Berlin. Доступно на: <https://p.dw.com/p/4t9PN?maca=en-EMail-sharing>

- Fritz-Offenberger, I. (2007) *The Jews of Nazi Vienna, 1938-1945*. Palgrave Macmillan
Доступно на: Austrian Jewry Jewish books Jewish Communities Kristallnacht Rare Jewish Books The Holocaust Vienna
- History TV H Horrors of Auschwitz: The Numbers Behind WWII's Deadliest Concentration Camp. <https://www.history.com/articles/auschwitz-concentration-camp-numbers> приступљено 06.02.2025.
- Holocaust Encyclopedia Josef Mengele
<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/josef-mengele> приступљено 06.02.2025.
- How Many People did the Nazis Murder?
<https://encyclopedia.ushmm.org/search?query=How%20many%20people%20did%20the%20Nazis%20murder&languages%5B%5D=en> приступљено 06.02.2025.
- Jewish Virtual Library The Łódź Ghetto: The Deportation of the Children from the Lodz Ghetto in September 4, 1942. https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-deportation-of-the-children-from-the-lodz-ghetto-september-1942?utm_source=chatgpt.com приступљено 06.02.2025.
- Lebovic M (26. 01. 2021) Int'l Holocaust Remembrance Day to focus on 1.5 million children killed by Nazis. Times of Israel. Доступно на: https://www.timesofisrael.com/intl-holocaust-remembrance-day-to-focus-on-1-5-million-children-killed-by-nazis/?utm_source=chatgpt.com
- Lipson, D. (2022) The Bar Mitzvah Gift That Survived the Holocaust. In: The Librarian the National Library of Israel Magazine, 27. April. <https://blog.nli.org.il/en/bar-mitzvah-gift/> приступљено 06.02.2025.
- Jewish virtual library. Kiddush Ha-Shem and Hllul Ha-Shem https://www.jewishvirtuallibrary.org/kiddush-ha-shem-and-x1e24-illul-ha-shem?utm_source=chatgpt.com приступљено 06.02.2025.
- Kurir. ((27.01 2021) Ester Bajer je rođena u logoru na Starom Sajmištu sa samo 900 grama: Rođaci je spasli u torbi za hleb, danas ima samo jednu želju. Kurir Društvo
- ESTER BAJER JE ROĐENA U LOGORU NA STAROM SAJMIŠTU SA SAMO 900 GRAMA: Rođaci je spasli u torbi za hleb, danas ima samo jednu želju | Kurir приступљено 28.04.2025.
- Moj TV. (2007). Rutka – a diary of the Holokaust. <https://mojtv.net/film/18024/rutka--dnevnik-holokausta.aspx> приступљено 06.02.2025.
- Mihajlović, M. (2013) BAR MICVA I BAT MICVA. Jevrejska digitalna biblioteka. Beograd: Savez jevrejskih opština Srbije. Доступно на: <https://www.jevrejskadigitalnabiblioteka.rs/bitstream/handle/123456789/1338/MihailovicBarMicvaBatMicvaOCR.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Novosti. (30. 09. 2021) Rođena je u logoru sa svega 900 grama: Neverovatna sudbina Ester koja je preživela Holokaust. Доступно на: <https://www.blic.rs/vesti/beograd/rodjena-je-u-logoru-sa-svega-900-grama-u-torbi-za-hleb->

- uspeli-su-da-je-iznesu-i/z06yw50?utm_source=chatgpt.com Blic Vesti.
- Smith H. (15. 04. 2025) I want to tell the world': Bergen-Belsen survivor recounts horrors of Holocaust. The Guardian Holocaust. Доступно на: <https://www.theguardian.com/world/2025/apr/15/bergen-belsen-survivor-lola-hassid-angel-recounts-horrors-of-holocaust>
- Rivera A.J. March 21, 2025 Eight decades after the liberation of Theresienstadt, a survivor remembers. The Washington Post, Democracy dies in darkness. Доступно на: https://www.washingtonpost.com/history/2025/03/21/theresienstadt-concentration-camp-liberation-survivor/?utm_source=chatgpt.com
- RTS Tanjug (24 april 2025) Poslanica Mihaila Barišnjikova uoči Svetskog dana igre <https://www.rts.rs/magazin/kultura/vesti/5698875/svetski-dan-igre-29-april-mihail-barisnjikov-narodno-pozoriste.html?lang=ci> приступљено 28.04.2025.
- Telegraf Zabavnik (27.01 2021) https://www.telegraf.rs/zanimljivosti/zabavnik/3293976-ester-78-je-rodjena-u-logoru-na-starom-sajmistu-izneli-su-je-u-kutiji-imala-je-samo-900-grama?utm_source=chatgpt.co приступљено 28.04.2025.
- United States Holocaust Memorial Encyclopedia Holocaust Encyclopedia: Treblinka <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/treblinka> приступљено 28.04.2025.
- Yahil, Ch. (2007) Finally case, ENCYCLOPAEDIA JUDAICA, Second Edition V.07
- Detroit, New York, San Francisco... London: Thompson Gale. JERUSALEM: KETER PUBLISHING HOUSE LtD. Доступно на: [https://www.jevzajcg.me/enciklopedia/Encyclopaedia%20Judaica,%20v.%2007%20\(Fey-Gor\).pdf](https://www.jevzajcg.me/enciklopedia/Encyclopaedia%20Judaica,%20v.%2007%20(Fey-Gor).pdf)
<https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/finaly-case>



Zorica MRŠEVIĆ, PhD

PARADIGM OF THE HARDSHIP OF JEWISH CHILDREN IN THE HOLOCAUST - MEMORY OF THE BOY DAVID DOV NEUWIRTH

Abstract. The text contains a reconstruction of the hardship of the Jewish boy David Dov Neuwirth and his family seen as a paradigm of the general hardship of Jewish children in the Holocaust. The approach contained in the maxim that the fate of one illustrates the fate of many was applied, which achieves that a wider social, historical or collective fate can be presented through a personal story. The disclosure the boy David Dov Neuwirth hardship story began on the basis of a found booklet, a gift for a Bar Mitzvah from 1936. It was completed not before 2022, when the mosaic of the situation of that Jewish boy and his family was assembled in the context of the tragic events of the hardship of Viennese Jews at the beginning of World War II. The text also provides general information about the hardship of Jewish children in the Holocaust in European death camps, their hardship in Serbia, as well as information about several specific fates of some other Jewish children.

Keywords: hardship of Jewish children, Holocaust, David Dov Neuwirth, European death camps, Sajmište (Fairground).